

ОСНОВНІ ФОРМУЛИ ТА РІВНЯННЯ

Закон Ома. Опір

Електричний струм – це спрямований рух носіїв зарядів. Струм визначається кількістю електрики (зарядом), яка проходить через поперечний переріз провідника в одиницю часу:

$$I = q / t. \quad (1.1)$$

Одиницею струму є ампер [А]:

$$1\text{А} = \frac{1\text{Кл}}{1\text{с}}.$$

Щільність струму [А/мм²]

$$J = \frac{I}{S}, \quad (1.2)$$

де I – струм у провіднику; А; S – площа поперечного перерізу, мм².

Закон Ома для ділянки кола: струм, що проходить по ділянці кола, прямо пропорційний напрузі U , прикладеній до цієї ділянки, і зворотно пропорційний його опоріві R , тобто

$$I = \frac{U}{R}, \quad (1.3)$$

де U – у вольтах [В]; R – в омах [Ом].

Закон Ома для всього кола

$$I = \frac{E}{R + r}, \quad (1.4)$$

де E – електрорушійна сила джерела електричної енергії, В; R – опір зовнішнього кола, Ом; r – внутрішній опір джерела, Ом.

Електричний опір провідника

$$R = \frac{U}{I}.$$

Провідність – величина, зворотна опоріві. Її позначають G і виражають у сіменсах [См], 1См=1/Ом:

$$G = \frac{1}{R}. \quad (1.5)$$

Опір проводу

$$R = \rho \frac{l}{S}, \quad (1.6)$$

де ρ – питомий опір, $(\text{Ом} \cdot \text{мм}^2)/\text{м}$; l – довжина провідника, м ; S – площа його поперечного перерізу, мм^2 .

Величину, яка зворотна питомому опоріві, називають *питомою провідністю* $[\text{м}/(\text{Ом} \cdot \text{мм}^2)]$:

$$\nu = 1/\rho. \quad (1.7)$$

Опір провідника залежить від температури

$$R_2 = R_1 \left[1 + \alpha (t_2^\circ - t_1^\circ) \right], \quad (1.8)$$

де R_1 – опір провідника при температурі t_1° , Ом ; R_2 – опір провідника при температурі t_2° , Ом ; α – температурний коефіцієнт опору, який чисельно дорівнює відносному збільшенню опору при нагріванні провідника на 1°C .

Енергія і потужність електричного кола

Робота (енергія W), витрачена на перенос заряду q на ділянці кола за час t ,

$$A = W = Uq, \text{ або } A = W = UI t, \quad (1.9)$$

де A – у джоулях $[\text{Дж}]$.

Робота, яка виконана джерелом електричної енергії з ЕРС E ,

$$A = Eq \text{ або } A = E I t. \quad (1.10)$$

Потужність, що споживається навантаженням,

$$P = \frac{A}{t} = UI = R^2 I = \frac{U^2}{R}, \quad (1.11)$$

де P – у ватах $[\text{Вт}]$.

Потужність, що розвивається джерелом або генератором,

$$P_{\Gamma} = EI. \quad (1.12)$$

За законом збереження енергії потужність генератора дорівнює сумі потужностей споживачів. Цю рівність називають *балансом потужностей в електричних колах*:

$$P_{\Gamma} = \sum P \text{ або } \sum EI = \sum I^2 R.$$

Закон Джоуля – Ленца

Кількість теплоти [Дж], що виділяється при проходженні постійного струму в провіднику за час t ,

$$Q = I^2 R t, \quad (1.13)$$

або

$$Q = 0,24 I^2 R t, \quad (1.14)$$

де Q – у калоріях.

Послідовне, паралельне і змішане з'єднання резисторів (опорів)

Послідовно з'єднані приймачі (табл. 1.1) мають загальний струм і кожний своє спадання напруги. При послідовному з'єднанні струм дорівнює:

$$I = \frac{U}{(R_1 + R_2 + \dots + R_n)} = \frac{U}{\sum R}. \quad (1.15)$$

Напруга дорівнює:

$$U = U_1 + U_2 + \dots + U_n. \quad (1.16)$$

Для послідовно з'єднаних приймачів:

$$R_{\text{екв}} = R_1 + R_2 + \dots + R_n = \sum R; \quad (1.17)$$

$$G_{\text{екв}} = \frac{1}{R_{\text{екв}}}. \quad (1.18)$$

Паралельно з'єднані приймачі (табл. 1.1) мають загальну напругу і кожен свій струм. При такому з'єднанні приймачів струми кожного з них визначаються співвідношеннями:

$$I_1 = \frac{U}{R_1} = U G_1; \quad I_2 = \frac{U}{R_2} = U G_2; \quad \dots; \quad I_n = \frac{U}{R_n} = U G_n,$$

де G_i – провідність кожного приймача.

Загальний струм кола розраховують, використовуючи вираз:

$$I = I_1 + I_2 + \dots + I_n = \sum I.$$

Для паралельно з'єднаних приймачів:

$$G_{\text{екв}} = G_1 + G_2 + \dots + G_n = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} + \dots + \frac{1}{R_n}; \quad (1.19)$$

$$R_{\text{екв}} = \frac{1}{G_{\text{екв}}}; \quad (1.20)$$

Для двох паралельно з'єднаних приймачів еквівалентний опір визначається з виразу

$$R_{\text{екв}} = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2}. \quad (1.21)$$

Для трьох паралельно з'єднаних приймачів еквівалентний опір визначається з виразу

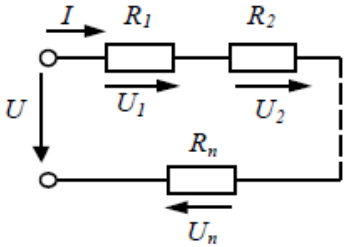
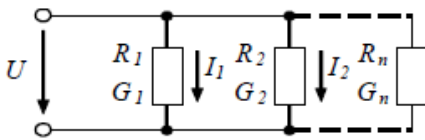
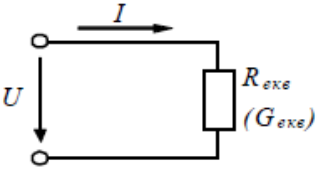
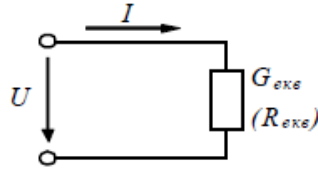
$$R_{\text{екв}} = \frac{R_1 R_2 R_3}{R_1 R_2 + R_1 R_3 + R_2 R_3}. \quad (1.22)$$

При паралельному з'єднанні n віток з однаковими опорами в кожній вітці ($R_1 = R_2 = \dots = R_n$) еквівалентний опір визначається з виразу

$$R_{\text{екв}} = \frac{R_1}{n}. \quad (1.23)$$

Таблиця 1.1

Послідовне і паралельне з'єднання приймачів

З'єднання	Послідовне	Паралельне
Схеми заміщення		
Еквівалентні схеми заміщення		
Загальна властивість кіл	$U = U_1 + U_2 + \dots + U_n$	$I = I_1 + I_2 + \dots + I_n = \sum I$
Еквівалентні опір і провідність	$R_{\text{екв}} = R_1 + R_2 + \dots + R_n = \sum R$	$G_{\text{екв}} = G_1 + G_2 + \dots + G_n = \sum G$
Еквівалентний перехід	$R_{\text{екв}} = \frac{1}{G_{\text{екв}}}$	
Баланс потужності	$P_{\text{екв}} = P_1 + P_2 + \dots + P_n = \sum P$	

Змішане з'єднання приймачів – це сполучення послідовного і паралельного з'єднань приймачів або ділянок електричного кола (рис. 1.1).

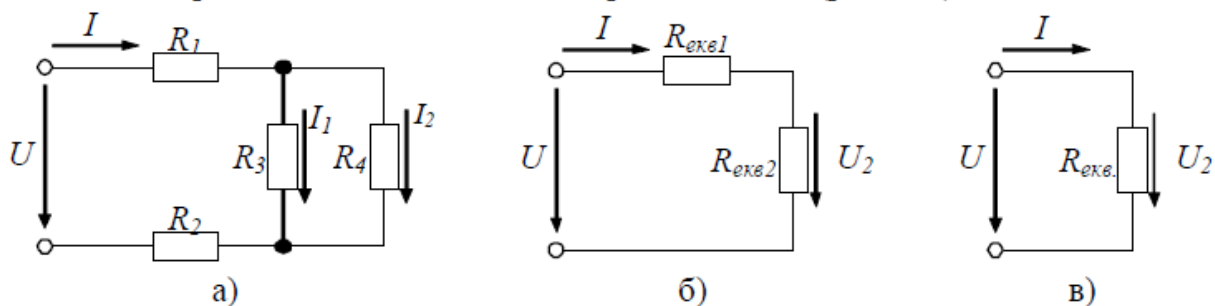

Рис. 1.1. Змішане з'єднання приймачів (а), спрощена (б) та гранично згорнута (в) вихідна схема

Перший закон Кірхгофа

Перше формулювання: алгебраїчна сума струмів, що течуть до будь-якого вузла схеми, дорівнює нулю.

Друге формулювання: сума струмів, що течуть до будь-якого вузла, дорівнює сумі струмів, що витікають з нього.

Так, стосовно рис. 1.2, якщо струми що підтікають до вузла вважати позитивними, а струми, що витікають – негативними, то відповідно до першого формулювання

$$I_1 - I_2 - I_3 - I_4 = 0,$$

відповідно до другого –

$$I_1 = I_2 + I_3 + I_4.$$

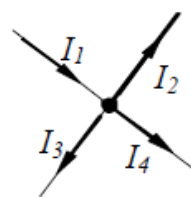

Рис. 1.2. Схема, що пояснює перший закон Кірхгофа

Фізично перший закон Кірхгофа означає, що рух зарядів у колі, відбувається таким чином, що в жодному вузлі кола не накопичуються заряди.

Другий закон Кірхгофа

Він так само, як і перший, може бути сформульований подвійно.

Перше формулювання: алгебраїчна сума падінь напруг у будь-якому замкнутому контурі дорівнює алгебраїчній сумі ЕРС, що діють уздовж того самого контуру. Записується він таким чином:

$$\sum IR = \sum E.$$

У кожному із сум відповідні доданки входять зі знаком "плюс", якщо вони збігаються з напрямком обходу контуру, і зі знаком "мінус", якщо вони не збігаються з ним.

Друге формулювання: алгебраїчна сума напруг (**але не спадань напруг!**) уздовж будь-якого замкнутого контуру дорівнює нулю.

$$\sum U_k = 0.$$

При складанні рівнянь за цим законом ЕРС джерела записують зі знаком "+", якщо її напрямок збігається з обраним напрямком обходу контуру. Спадання напруги записують зі знаком "-", якщо напрямок струму через резистор збігається з обраним напрямком обходу контуру.

Втрата напруги в проводах лінії електропередачі

Різницю напруг на початку і кінці лінії $U_1 - U_2$, яка дорівнює спаданню напруги в лінії, називають *втратою напруги*:

$$\Delta U = U_1 - U_2 = IR_{\text{пр}}, \quad (1.25)$$

де $R_{\text{пр}}$ – опір проводів у лінії: $R_{\text{пр}} = \rho \frac{2l}{S}$ (l – довжина одного проводу двопровідної лінії, м; S – площа перетину проводу, мм²).

Потужність втрат у лінії [Вт]

$$\Delta P = I \Delta U = I^2 R_{\text{пр}}. \quad (1.26)$$

Коефіцієнт корисної дії (ККД) лінії

$$\eta = \frac{P_2}{P_1} = \frac{P_1 - \Delta P}{P_1} = \frac{U_1 I - \Delta U I}{U_1 I} = 1 - \frac{\Delta U}{U_1}, \quad (1.27)$$

або

$$\eta = \frac{P_2}{P_1} \cdot 100\%,$$

де P_1 – потужність на початку лінії, Вт; P_2 – потужність наприкінці лінії, Вт.

Розрахунок електричних кіл

При розрахунках нерозгалужених і розгалужених лінійних електричних кіл постійного струму можуть бути використані різні методи, вибір яких залежить від виду електричного кола.